

РЕЦЕНЗІЇ

DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2020.224277>

Цитування:

Кобелєв О. М. Бібліотека в епоху цифрових трансформацій (рецензія на монографію В. О. Копанєвої «Бібліотека в середовищі цифрової науки: системно-інтеграційна взаємодія»). *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2020. № 3. С. 74–77.

Kobieliev O. (2020). Library in the era of digital transformations (review of the monograph "Library in the environment of digital science: system and integration interaction" by Viktoriia Kopaniieva). *Library science. Record Studies. Informology*. 3, 74–77 [in Ukrainian].

Кобелєв Олексій Миколайович,

доктор наук із соціальних комунікацій, доцент,
професор кафедри інформаційної, бібліотечної
та архівної справи
Харківської державної академії культури
k_a_n_@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-6322-0735>

Kobieliev Oleksii,

Doctor of Sciences in Social Communications,
Associate Professor,
Professor of the Department of Information, Library
and Archival Affairs
of the Kharkiv State Academy of Culture

БІБЛІОТЕКА В ЕПОХУ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Рецензія на книгу: Копанєва В. О. Бібліотека в середовищі цифрової науки: системно-інтеграційна взаємодія : монографія / наук. ред. О. С. Онищенко. Київ : Ліра-К, 2020. 322 с.

Актуальність монографічного дослідження обумовлена необхідністю подолання кризових явищ у бібліотечній сфері. Їх виявом є зменшення статусу та ролі книгозбірень у суспільстві, свідченням чого є, зокрема, поява песимістичних прогнозів щодо перспектив бібліотек – їх майбутнє навіть почали характеризувати термінами «стратегія виживання в цифровому середовищі» або «шагренева шкіра бібліотечного простору». Причина такої ситуації, згідно з дослідженнями автора, – орієнтованість бібліотечних інституцій на використання «наздоганяючої» моделі розвитку. Вони розглядають впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, вже апробованих у інших сферах, універсальним засобом, який дозволить їм йти в ногу з часом.

У монографії розроблено новий підхід до структурно-функціональної модернізації наукових бібліотек, що відповідає імперативу

«випереджаючої» моделі розвитку. В основу методологічного базису такого підходу покладено теоретичні напрацювання в рамках шостого технологічного укладу. Він передбачає об'єднання та синергетичне посилення нано-, біо-, інформаційних, когнітивних і соціальних технологій. Їх конвергенція визначає такий вектор розвитку бібліотеки, який забезпечить її відповідність не лише нинішньому, а й наступному технологічному укладу. Авторкою розглянуто, що в рамках конвергентного вектора розвитку науковим бібліотекам необхідно зосередитись на розв'язанні проблем, які породжуються цифровими трансформаціями суспільства і появою поряд з традиційними словосполученнями фундаментальна та прикладна наука терміну «цифрова наука». Він визначає такий етап її розвитку, що базується на використанні цифрової форми наукового контенту, мережових технологій і обумовлених ними інноваційних форм взаємодії вчених. На цьому

етапі потрібна не просто співпраця бібліотек з дослідницькими інституціями, а якісно нова форма їх взаємодії – конвергенція наукової та бібліотечної діяльності.

Позитивної оцінки заслуговують викладені в першому розділі монографії розвідки В. Копанєвої з формування сучасної теоретичної бази функціонально-структурних трансформацій бібліотек. Нею творчо опрацьовано дослідження широкого кола вітчизняних науковців: О. Воскобойникової-Гузевої (загальне бібліотекознавство), В. Горового (позиціонування бібліотек як інформаційних центрів постіндустріального суспільства), І. Давидової (інноваційна політика бібліотек), В. Ільганаєвої (комплексний аналіз бібліотечного соціуму), О. Кобелева (інформаційно-аналітична діяльність бібліотек), Н. Кунанець (електронний документообіг і хмарні технології), С. Кулешова (документознавство), Н. Кушнарєнко (книгознавство та краєзнавство), К. Лобузіню (організація бібліотечних знанневих ресурсів), О. Онищенко (синергія наукової і бібліотечної діяльності), О. Сербіна (бібліотечні класифікації), Л. Філіппової (інформаційна діяльність), Г. Шемаєвої (коеволуція бібліотеки і системи наукової комунікації) та ін. Значну увагу приділено також розвідкам закордонних вчених: В. Серебрякова (розробка моделі семантичної бібліотеки), А. Соколова (бібліотека як соціально-комунікаційний інститут), Я. Шрайберга (електронні бібліотеки). У цілому констатовано, що відповіддю наукової спільноти на цифрові виклики сьогодення став розвиток е-бібліотекознавства.

У другому розділі монографії розглянуто теоретико-методологічні засади стратегії розвитку бібліотеки в середовищі цифрової бібліотеки. Ідеологемою методології трансформації обрано концептуальні положення NBICS-конвергенції (N-nano, B-bio, I-info, C-cogni, S-socio). До методологічного базису трансформації бібліотеки, крім конвергентних технологій, В. Копанєвою включено також вивірені загальнонаукові та спеціальні методи проведення наукового пізнання: синергетичний, системний, інфометричний і когнітивний. Принципи синергетики сприяли поглибленню конвергенції дослідницьких, науково-видавничих, бібліотечно-інформаційних,

оглядово-аналітичних і наукометричних процесів та технологій. Методи системного аналізу дозволили визначити концептуальну модель бібліотеки в середовищі цифрової науки. Призначення методів інфометрії – виявлення у великих масивах слабоструктурованих даних латентних закономірностей. Спрямування методів когнітології – зменшення ентропії в процесі наукових комунікацій і сприяння переходу від формалізованої передачі цифрових даних до отримання користувачем нових знань. Історичний метод використано при аналізі трансформаційних процесів у бібліотеці в процесі її еволюційного розвитку від античності до сьогодення.

Третій розділ «Наукова комунікація в цифровому середовищі» присвячений аналізу моделей комунікації, що виступають засобами самоорганізації дисциплінарної спільноти. Зазначено, що дослідження цих моделей вирізняються багатоаспектністю, варіативністю методів та епістемологічних статусів наукових розвідок. До розробки проблем комунікацій зверталися дослідники різних наукових напрямів: соціологічного (М. Кастельс, В. Конєцька, В. Онопрієнко), філософського (В. Келле, В. Стьопін), інформаційного (Р. Гіляревський, І. Маршакова, Л. Філіппова), лінгвістичного (С. Борисєв, О. Леонтєв, О. Сербін), документознавчого (О. Коршунов, С. Кулєшов, Н. Кушнарєнко, А. Соляник, Ю. Столяров), бібліотекознавчого (В. Ільганаєва, Т. Єременко, О. Лаврик, Т. Майстрович, О. Онищенко, М. Слободяник) та ін.

Значну увагу в третьому розділі приділено бібліотекознавчим аспектам когнітивізації наукових комунікацій. Їх джерелами слугують призабуті дослідження М. Рубакіна, проведені ним на початку ХХ ст. Він творчо опрацював погляди філософів, лінгвістів, психологів і бібліотекознавців на взаємозв'язки суб'єктів та об'єктів соціальних комунікацій і ввів у науковий обіг новий термін «бібліопсихологія» (бібліологічна психологія). М. Рубакіним акцентована увага на відсутності однозначної відповідності між знаннями особи, їх вербалізованою та документованою версією й усвідомленими на основі цієї версії знаннями зовнішнього користувача.

Ентропійність наукових комунікацій в автоматизованих системах пізніше досліджував Ю. Шрейдер. Проаналізувавши категорії «інформація» і «знання», він наголосив на тому, що вони не є тотожними. Знання співвідноситься лише з людиною, воно невід'ємне від особистості. Інформація розглядається Ю. Шрейдером як форма знання, що має суспільний характер. Тому автоматизовані інформаційні системи не можуть вкласти у користувача знання: вони мають надати йому основну інформацію й супутні когнітивно-орієнтовані дані в такій формі, що дає змогу відтворити знання. У якості таких даних у монографії пропонується використовувати інформацію, що становить основу довідково-бібліографічного апарату бібліотек.

У четвертому розділі «Інформаційно-ресурсна база цифрової науки» розглянуто роль і участь бібліотек у створенні інституційних репозитаріїв, архівів інтернет-ресурсів і сховищ первинних дослідницьких даних. Відзначено стрімкий розвиток інституційних і тематичних репозитаріїв в Україні та світі. За даними Реєстру репозитаріїв відкритого доступу у світі станом на середину 2020 р. створено близько 5 тис. репозитаріїв, з них понад 100 в Україні. За цим показником наша держава входить до першої двадцятки країн світу.

Розглянуто підходи до збереження плинних ресурсів інтернету. Архівування національного сегменту мережі інтернет вважається провідними бібліотеками розвинених країн одним із пріоритетних завдань бібліотечної спільноти. В Україні роботи такого плану не мають цілісної концепції й належним чином не скоординовані. Авторкою наголошується, що вітчизняним бібліотекам слід посилити увагу до збереження для наступних поколінь плинних джерел мережевої інформації наукового та суспільно значущого спрямування, які формуються в українському сегменті мережі інтернет. Така діяльність забезпечить єдність традиційного та мережевого складових документального простору, створення цілісного зібрання, що становитиме невід'ємну частину національної пам'яті України.

Основна увага в четвертому розділі приділена первинним дослідницьким даним (результатам експериментів, астрономічних і

гідрометеоспостережень, соціологічних обстежень тощо). Відзначено, що залучення бібліотек до збирання результатів досліджень вже на початкових етапах наукової роботи зумовлює необхідність перегляду їх ролі та статусу – з елементів інформаційної інфраструктури вони трансформуються в одного з учасників дослідницької діяльності. Первинні дослідницькі дані починають розглядатися як повноцінні результати професійної діяльності вчених, які мають враховуватися при оцінюванні результативності їхньої роботи. Щороку їх обсяги майже подвоюються. Для аналізу цих даних з метою знаходження «тонких» ефектів, які не були враховані в попередніх дослідженнях, потрібні алгоритми, які надають можливості працювати з великими наборами даних і виявляти в них приховані закономірності, не встановлені попередніми дослідниками. В Україні сервіси первинних дослідницьких даних поки що не набули поширення. Перспективним вбачається їх в провадження в центрах колективного користування унікальним науковим обладнанням. Бібліотекам доцільно апробувати ці технології при організації вебометричного моніторингу інформаційних потоків на своїх сайтах (порталах). Це дасть змогу відстежувати процеси в системі наукових комунікацій і формувати джерельну базу для експертного оцінювання напрямів розвитку науки.

Зроблено висновок, що середовище первинних дослідницьких даних принципово важливе для наукових бібліотек. Дані починають розглядатися як повноцінні результати професійної діяльності вчених, які мають враховуватися при оцінюванні результативності їхньої роботи. Тому залучення бібліотек до збирання, збереження та розповсюдження результатів досліджень саме на початкових фазах науково-дослідного процесу відкриває перед ними нові можливості щодо глобального перегляду їхньої ролі та значущості як менеджерів інтелектуального капіталу суспільства.

У п'ятому розділі «Наукоємні технології в бібліотеці» В. Копанєвою здійснено аналіз інформаційно-аналітичної діяльності, бібліо-, науко- та інфометричних технологій і досліджень, а також організаційно-методичні за-

сади становлення та розвитку бібліотеки в середовищі цифрової науки. Висвітлено історію інформаційно-аналітичної діяльності та роль у її становленні бібліотечних фахівців. Розглянуто організацію роботи одного з найпотужніших інформаційно-аналітичних центрів світу – Дослідницької служби Конгресу США в складі Бібліотеки Конгресу, а також найбільшого в бібліотечній Україні аналітичного центру – Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, що є структурним підрозділом Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Відзначено суспільні функції наукометрії, що відповідають філософським категоріям загального, особливого й індивідуального. Їх іменовано функціями наукового декларування, кластеризації й наукометричною. Розглянуто міжнародні системи для проведення наукометричних досліджень: комерційні бібліометричні платформи Scopus і Web of Science, а також загальнодоступна система Google Scholar. Вона забезпечує статистично точніші результати при реалізації двох перших суспільних функцій наукометрії (наукового декларування та кластеризації), Scopus і WoS доцільніше використовувати при проведенні наукометричних досліджень.

Зроблено висновок, що бібліометрія і наукометрія мають достатнє теоретико-методологічне обґрунтування і розвинений інструментарій для реалізації своїх основних суспільних функцій і прикладних завдань. Наукове забезпечення інформетричних досліджень знаходиться на декларативному рівні. Свідченням цього є, зокрема, використання в монографії, що рецензується, лише одного інформетричного інструменту (Ngram Viewer корпорації Google).

Зазначено, що реалізація організаційно-методичних засад становлення та розвитку

бібліотеки в середовищі цифрової науки потребуватиме прийняття управлінських рішень на трьох рівнях: на рівні наукової установи, в складі якої перебуває бібліотека (університету, інституту), відомчому та міжвідомчому. На першому з них мають розглядатися питання формування фондів первинних дослідницьких даних, що отримуються в процесі наукової діяльності установи. На відомчий рівень доцільно покласти завдання розробки програмно-технологічного інструментарію інформетричних досліджень для виявлення у згаданих фондах латентних закономірностей і створення віртуальних інформетричних лабораторій. На міжвідомчому рівні мають розв'язуватись завдання переорієнтації системи наукових комунікацій з формалізованої передачі даних до обміну знаннями між дослідниками та підготовки фахівців нової генерації – бібліотекарів-аналітиків.

Підсумковий висновок монографії В. Копаневої полягає в наступному. Бібліотека в середовищі цифрової науки повинна враховувати та творчо розвивати напрацювання і здобутки книгозбірень попередніх епох. Відзначено, наприклад, наявність у неї спільних рис з Олександрійською бібліотекою (III ст. до н. е. – IX ст. н. е.), що являла собою унікальну інституцію, в якій гармонійно поєднувалися функції дослідницького, освітнього, культурологічного і бібліотечного центру, хоча в хронологічному плані манускрипти періоду еллізму і сучасне цифрове середовище віддалені на два тисячоліття. Збереження бібліотекою свого ідентитету впродовж такого проміжку часу є кращим свідченням її здатності знаходити відповіді на виклики часу. Сьогодні – це поглиблення синергії бібліотеки з цифровою наукою та суспільством у цілому. Слід погодитися з цим висновком.